

UOT: 581.5

KIÇIK QAFQAZIN ŞİMAL-ŞƏRQ HİSSƏSİNİN (DAŞKƏSƏN RAYONU ƏRAZİSİNDƏ) BİTKİ ÖRTÜYÜNÜN NÖV MÜXTƏLİFLİYİ

Verdiyeva F.B., Əliyeva N.İ.

Azərbaycan Texnologiya Universiteti AZ2011, Gəncə ş., Ş.İ.Xətai prospekti 103
E-mail: vfaridayf@mail.ru

Məqalədə Kiçik Qafqazın şimal-şərq hissəsinin dağ-çəmən otluqlarının bitki örtüyü haqda məlumat verilmişdir. Tədqiqatlar nəticəsində müəyyən olunmuşdur ki, bu ərazidə ən çox yayılan bitkilər taxılkimilər və müxtəlifotlulardır.

Açar sözlər: taxılkimilər, müxtəlifotlular, bitki örtüyü, çəmən, otluqlar.

Giriş

Yer kürəsində həyatın davamlılığı üçün bitki örtüyünün böyük əhəmiyyəti vardır. Bitkilər fotosintez prosesində iştirak edərək həm atmosferi canlıların tənəffüsü üçün lazım olan oksigen qazı ilə zənginləşdirir, həm də, daima Günəşin işıq enerjisini müxtəlif qida maddələrinə və yanacaq enerjisinə çevirərək biosferdə maddələr və enerji dövrəsinə iştirak edir. Azərbaycan ərazisinin əlverişli təbii-coğrafi mühiti qədim dövrlərdən insanların bu ərazidə məskunlaşmasına səbəb olmuşdur. Yer kürəsindəki 11 iqlim qurşağından 9-u Azərbaycan ərazisinin payına düşür ki, bu da öz növbəsində ərazinin tarixi inkişaf prosesində bitki örtüyünün müxtəlifliyinə gətirib çıxarmışdır. Dünyada mövcud 500 min bitki növündən 4,5 mini Azərbaycanın payına düşür [3]. Bu bitki növləri arasında yalnız Azərbaycanda bitən 400-dən artıq endemik bitki növləri Azərbaycan florasının zənginliyini göstərir. Respublika ərazisinin relyefinin müxtəlifliyi də bitkilərin növ müxtəlifliyində və onların yayılmasında mühüm rol oynayır. Azərbaycan ərazisinin 60%-nin dağlıq ərazi olduğunu nəzərə alsaq, burada bitkilərin yayılması coğrafi zonallıqla yanaşı, həm də şaquli zonallığa uyğun gəlir [1,2,5].

Material və metodika

Tədqiqat işləri Kiçik Qafqazın şimal-şərq hissəsində-Daşkəsən rayonunun otluqlarında aparılıb. Burada əsasən dağ-çəmən torpaqlarının bitki örtüyü qeydə alınıb.

Daşkəsən rayonunun bitki örtüyü A.A.Qrossheyim, V.M.Hacıyev və S.Q.Qasımov tərəfindən ətraflı öyrənilmişdir [4].

Nəticələr və onların müzakirəsi

1 saylı cədvəldən görüldüyü kimi, müxtəlifotlu və yabani taxıl ot bitkilərinin növ tərkibinə görə taxılkimilər fəsiləsi üstünlük təşkil edir: çəmən topalı, tonqalotu və s. Müxtəlifotlulardan quşqonmaz, Qafqaz skabiozu, zəncirotu, kəklikotu, paxlahlılardan isə yonca, üçyarpaq, buynuzvari qurdotu və s. daha geniş yayılmışdır.

Tədqiqat aparılan sahənin növ tərkibi

Nö	Azərbaycan dilində adı	Latinca adı	Tərkibi, %
1	2	3	4
Taxılkimilər			
1.	Adjar tonqalotu	<i>Zerna adjarica</i> (Sommier & Levier) Nevski	2,4
2.	Ağ tarlaotu (çöl buğdası)	<i>Agrostis capillaris</i> L.	2,5
3.	Cil	<i>Carex</i> sp.	2,1
4.	Çəmən pişikquyruğu	<i>Phleum pratense</i> L.	2,0
5.	Çəmən qırtıcı	<i>Poa pratensis</i> L.	2,0
6.	Çəmən topalı	<i>Festuca ovina</i> L.	2,7
7.	Çəmən tülküquyruğu	<i>Alopecurus</i> L.	2,9
8.	Çobantoppuzu	<i>Dactylis glomerata</i> L.	2,3
9.	Dilimli topal	<i>Festuca sulcata</i> Hack.	12,0
10.	Qafqaz nazıkgövdəsi	<i>Koeleria caucasica</i>	2,0
11.	Qılçıqsız tonqalotu	<i>Bromus inermis</i> (Leyss.) Holub.	2,4
12.	Quruvarı tonqalotu	<i>Bromus variegatus</i> K.Koch	2,7
13.	Lələkvari qısaayaq	<i>Brachypodium pinnatum</i> L.	2,8
14.	Orta titrəkot	<i>Briza media</i> L.	1,6
15.	Yerəyatıq cil	<i>Carex supina</i> Willd. ex Wahlenb.	3,2
Müxtəlifotlular			
16.	Adi qızartıotu	<i>Echium vulgare</i> L.	0,6
17.	Adi pişiknanəsi	<i>Nepeta cataria</i> L.	1,5
18.	Altıyarpaqlı quşqonmaz	<i>Filipendula hexapetala</i> Gilib. et Maxim	2,5
19.	Andız	<i>Inula</i> sp.	2,5
20.	Boğazotu	<i>Prunella vulgaris</i> L.	0,5
21.	Boymadərən	<i>Achillea mieranta</i> Willd.	1,0
22.	Böyük bağayarpağı	<i>Plantago major</i> L.	0,4
23.	Cirə	<i>Cuminum</i> sp.	2,5
24.	Çoxyarpaqlı sığırquyruğu	<i>Verbascum polunnylla</i> L.	0,5
25.	Çöl güləvəri	<i>Centaurea jacea</i> L.	1,4
26.	Ensizyarpaq çoğan	<i>Gypsophyla tenuifolia</i> Bieb.	0,7
27.	Əməköməci	<i>Malva</i> sp.	0,5
28.	Fişer güləvəri	<i>Centaurea fişeri</i> Willd.	0,4
29.	Fominkə kəklikotusu	<i>Thymus fominii</i> Klok et Shost.	2,4
30.	Herson qatıqotusu	<i>Galium chersonense</i> (Willd.) Roem. & Schult.	0,2
31.	Həqiqi qatıqotu	<i>Gallium verum</i> L.	0,1
32.	İri titrəmərcan	<i>Astrantia maxima</i>	1,0
33.	Iynəli qanqal	<i>Cirsium echinus</i> (M.Bieb.) Hand.-Mazz.	0,6
34.	Kasnı	<i>Cichorium</i> sp.	0,5
35.	Kosmeli qanqalı	<i>Cirsium cosmellii</i> Fisch. Ex Hohen.	0,7
36.	Küskütotu	<i>Cuscuta</i> sp.	1,0
37.	Lansetvari bağayarpağı	<i>Plantago lanceolata</i> L.	0,5
38.	Qafqaz bulaqotusu	<i>Veronica caucasica</i> M.Bieb.	1,4

Cədvəl 1-in davamı

1	2	3	4
39.	Qafqaz xoraotu	<i>Anthyllis caucasica</i> (Grossh.) Juz.	1,0

40.	Qafqaz skabiozu	<i>Scabiosa Caucasica</i>	1,0
41.	Qafqaz zirəsi	<i>Carum caucasicum</i> (M.B.) Boiss.	0,5
42.	Qırçınlı sürvə	<i>Salvia verticillata</i> L.	2,2
43.	Qırğı otu	<i>Hieracium</i> L.	1,6
44.	Quzuqulağı	<i>Oxalis</i> sp.	0,6
45.	Ortaboy bağayarpağı	<i>Plantago media</i> L.	0,5
46.	Pişiknanəsi	<i>Nepeta</i> sp.	0,7
47.	Pteroteka	<i>Pterotheca</i> Cass.	2,2
48.	Solğun qaytarma	<i>Potentilla opaca</i> Roth.	0,8
49.	Sürünən kəklikotu	<i>Thymus serpyllum</i>	0,5
50.	Sürünən qaytarma	<i>Potentilla reptans</i> L.	1,0
51.	Sürünən sığırdili	<i>Ajuga reptans</i> L.	1,3
52.	Yalançı qatıqotu	<i>Galium spurium</i> L.	0,2
53.	Zaqafqaziya kəklikotusu	<i>Thymus transcaucasicus</i> Ronniger	0,4
54.	Zəncirotu (dərman)	<i>Taraxacum Steweni</i> DC.	3,6
Paxlalılar			
55.	Ağ yonca	<i>Trifolium repens</i> L.	1,3
56.	Buynuzvari qurdotu	<i>Lotus corniculatus</i> L.	2,5
57.	Çöl yoncası	<i>Trifolium campestre</i> Schreb.	2,3
58.	Dağ qarayoncası	<i>Medicago</i> sp.	1,5
59.	İran üçyarpağı	<i>Trifolium resupinatum</i> L.	2,0
60.	Zaqafqaziya xaşası	<i>Onobrychis transcaucasics</i> Mill.	3,2

Cədvəldən də görüldüyü kimi, tədqiqat sahəsində müxtəlif bitki növlərindən demək olar ki, tam bir “buket” əmələ gəlmişdir. Lakin əsas çoxluğu taxılkimilər təşkil edir, belə ki, bütün bitki örtüyünün 45,6%-i taxılkimilərin payına düşür, bunların içində isə dominantlığı 12% çəmən topalı, daha sonra isə tonqalotu, cil və s. bitkilər təşkil edir.

İkinci yerdə müxtəlifotlular gəlirlər. Bunların içərisində quşqonmaz, Qafqaz skabiozu, zəncirotu, kəklikotu və b. bitkilər bütün bitki örtüyünün 41,4%-ni təşkil edirlər. Müxtəlifotlu və taxıl ot bitkiləri fitosenozunda paxlalı bitkilərdən yonca, həmçinin üçyarpağın müxtəlif növləri, buynuzvari qurdotu və s. daha geniş yayılmışdır.

Ümumi olaraq cədvəldən görüldüyü kimi, taxılkimilər 45,6 %, müxtəlifotlular 41,4 %, paxlalılar isə 12,8 % təşkil edir.

Orta dağ-çəmən düzənliklərinin yabanı taxıl və müxtəlifotlu bitkiləri daha çox taxılkimilər və paxlalılardan ibarət olan çoxlu sayda yem bitkiləridirlər. Dağ otlaqlarının yem bitkiləri yüksək yemliliyə malikdirlər, bu da öz növbəsində heyvandarlıq üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Ədəbiyyat

1. **Будагов Б.А.** Современные естественные ландшафты Азербайджанской ССР, Баку: Элм, 1998, 135 стр.
2. **Гаджиев В.М.** Пастбища и луга являются основными кормовыми угодьями. Интенсификация кормопроизводства в Азербайджане. Сб. трудов АЗНИИ Кормов, лугов и пастбищ. Баку, 1984, с. 23-31
3. **Гасанова А.Ф., Джафаров А.Б., Кулиева Е.Н.** Экоэнергетическая оценка природных ландшафтов. II Международная научная конференция «Экология: проблемы природы и общества», Баку, БГУ, 2012, с. 215-216
4. **Гроссгейм А.А., Долуханов А.Г.** Очерк растительности летних пастбищ

Гянджинского уезда. Тр. по геоботаническому обследованию пастбищ АзССР, Баку, 1929, 115 стр.

5. **Гюльахмедов А.Н.** Микроэлементы в почвах, растениях и их применение в растениеводстве. Баку: Элм, 1986, 170 стр.

Вердиева Ф.Б., Алиева Н.И.

**ВИДОВОЕ РАЗНООБРАЗИЕ РАСТИТЕЛЬНОГО ПОКРОВА ПАСТБИЩ
СЕВЕРО-ВОСТОЧНОЙ ЧАСТИ МАЛОГО КАВКАЗА (В ПРЕДЕЛАХ
ДАШКЕСАНСКОГО РАЙОНА)**

В статье приводятся данные ботанического состава растительного покрова пастбищ среднегорного пояса северо-восточной части Малого Кавказа (в пределах Дашкесанского района). Характерным признаком этих лугов является преобладающее разнотравье, однако злаки всегда присутствуют в травостое. Обычно луга этого типа поражают разнообразием своего флористического состава. Также дано процентное соотношение этого травостоя.

Ключевые слова: зерновые, разнотравье, растительный покров, луговые травы

Verdiyeva F.B., Aliyeva N.I.

**VARIETY OF VEGETATION COVERS OF PASTURES OF THE NORTH-EASTERN
PART OF THE LESSER CAUCASUS (WITHIN THE DASHKESAN REGION)**

The article describes the botanical composition of the vegetative cover of pastures in the middle mountain belt of the north-eastern part of the Lesser Caucasus. A characteristic feature of these meadows is the prevailing forbs, but the grasses are always present in the grass stand. Usually, meadows of this type amaze with a variety of their floristic composition. The percentage of this herbage is also given.

Keywords: cereals, herbs, vegetation, meadow grass

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 5.X.2018